

SULAMA SUYU KALİTESİ & TUZLULUK

Tarımsal Tuzluluk, Dağılımı, Su ve Toprak Kaynaklarımızın Tuzlulukları

1

GİRİŞ

- Dünya üzerinde sulu tarım alanları yüzyıllardır kendi verimlilik potansiyellerini yani sürdürülebilirliklerini devam ettirme çabası içindedir
- Sulamadan kaynaklanan sorunlar olduğu kadar,
  - doğal nitelikli hidrolojik ve jeokimyasal faktörler nedeniyle toprak ve suyun tuzlulukları
  - ve bununla ilişkili ortaya çıkan drenaj problemleri, tarımın önünde engel oluşturmaktadır

2

GİRİŞ

- Ortaya çıkan tuzluluk problemleri sadece tarımsal alanlarla sınırlı bir çevrede etkili kalmayıp,
  - oluşan tuzlu drenaj suları ulaştırıldığı alanlarda çevresel ve sağlık sorunları ortaya çıkarmaktadır
- Bu nedenle tarımsal tuzluluk sorunları;
  - sadece sulu tarımın sürdürülebilirliği açısından belirli çerçevede değerlendirilebilecek bir problem olarak kalmayıp, ülkesel ve belki de uluslararası nitelikte ele alınması gereken sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

3

GİRİŞ

Bu bölümde:

- Tarımsal alanlardaki tuzluluğun ne anlama geldiği,
- Nasıl oluştuğu,
- Tuzluluk bileşenlerinin neler olduğu,
- Tuzluluk problemlerinin çeşitleri,
- Tuzların kaynakları
- Küresel boyutta tuzlu alanlar ve dağılımları
- Ülkemizdeki su ve toprak kaynaklarının genel durumu ve tuzluluk problemleri açıklanacak

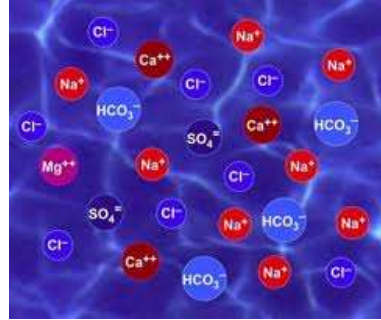

4

TARIMSAL TUZLULUK

- **Tuzluluk:** Doğada farklı kaynaklardan gelen ve çeşitli biçimlerde bulunabilen ve suda eriyebilen maddelerin oluşturduğu etki

- Su ile etkileşime giren bu tür maddeler:
  - eriyerek suya geçerler,
  - daha sonra su ile birlikte taşınır

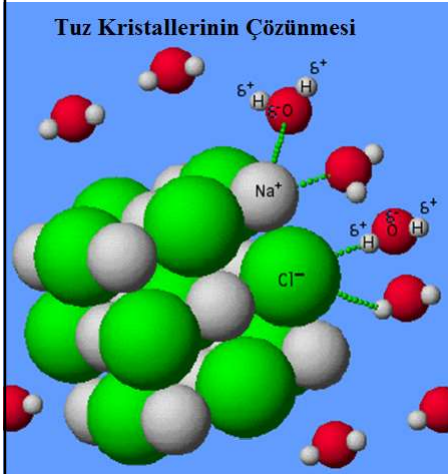

- İçerisinde erimiş katı maddeleri yani tuzları barındıran su kaynağı biriktiği yada kullanıldığı alana bağlı olarak
  - tarımsal, çevresel ya da sosyal bazı etkilere neden olurlar⁵

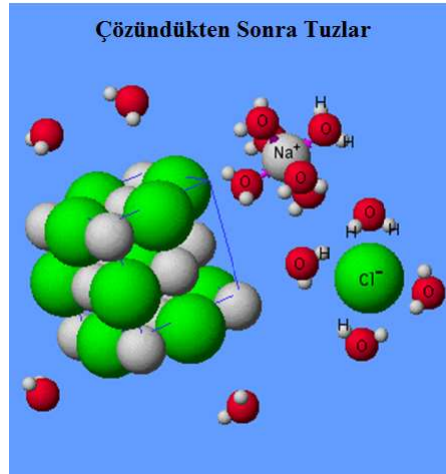
TARIMSAL TUZLULUK

Tuzun suda çözünmesi

Tuz Kristallerinin Çözünmesi

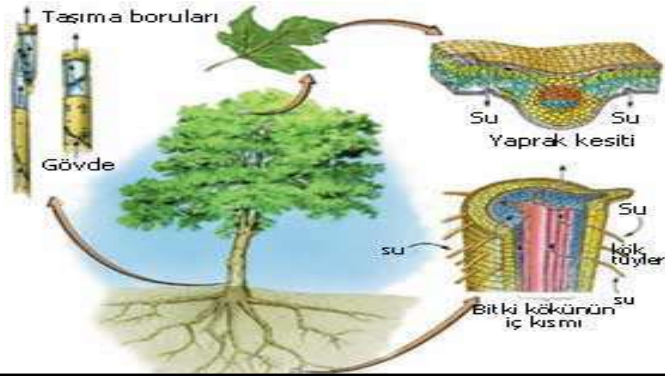

Çözündükten Sonra Tuzlar

TARIMSAL TUZLULUK

- Sulu tarım alanlarında, değişik kaynaklardan gelen erimiş katı maddeler (tuzlar) toprak çözeltisi içerisinde biriktirilir
  - Bu birikmenin nedeni, bitkinin kökleri ile aldığı toprak suyunun oldukça saf veya saf'a yakın olmasıdır.

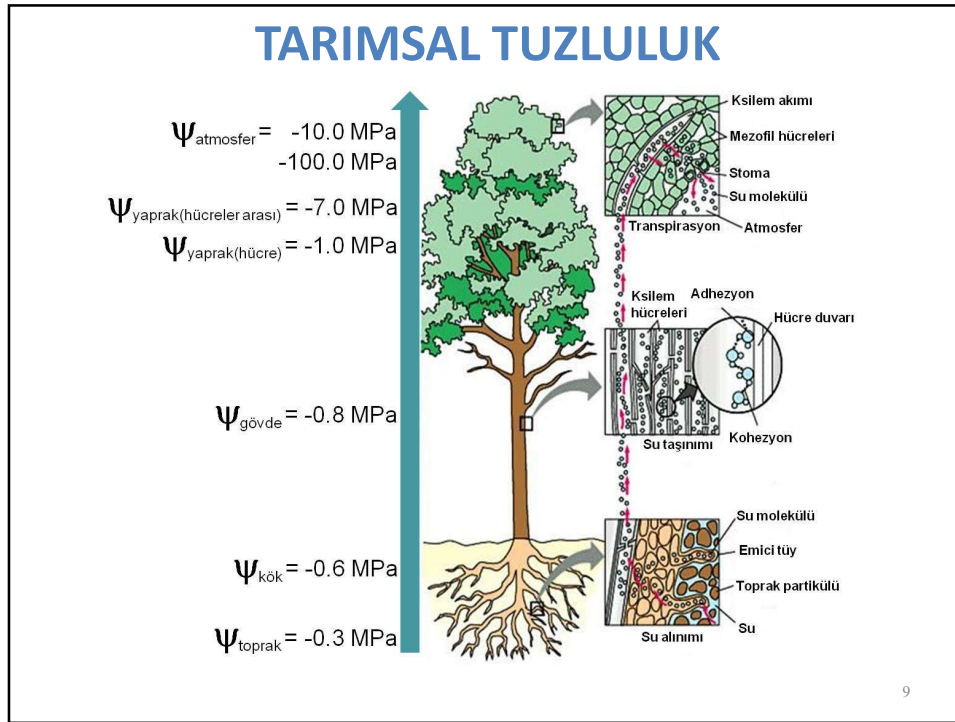

7

TARIMSAL TUZLULUK

- Bitkilerde
  - suyun alınabilmesi için, yapraklardan transpirasyon olayının olması gerekir
    - Bu yaprak yüzeyinin soğutulmasını ve yaprağın uygun sıcaklıkta tutulmasını sağlayarak enzim etkinliğini devam ettirir.
  - Terleme ile kaybedilen su yaprak ozmotik basıncını yükseltir ve yapraklarda emme kuvveti oluşur
    - Bu basınç suyun köklerden yapraklara taşınmasına yardımcı eder
  - Kökün ozmotik basıncı topraktan yüksek olduğu için su bunu dengeleyebilmek için topraktan köke geçer

8

TARIMSAL TUZLULUK

- Bitki kökleri seçicidir ve suyun kökler tarafından alınabilmesi için
  - toprak çözelti ortamı konsantrasyonunun bitki öz suyu konsantrasyonundan daha düşük olması gerekir
  - Bir başka deyişle, toprak çözeltisi tuzluluğunun düşük olması gerekir.
- Bunun tersi ortamlarda
  - bitki kökleri suyu almakta zorlanacaktır.

A

B

10

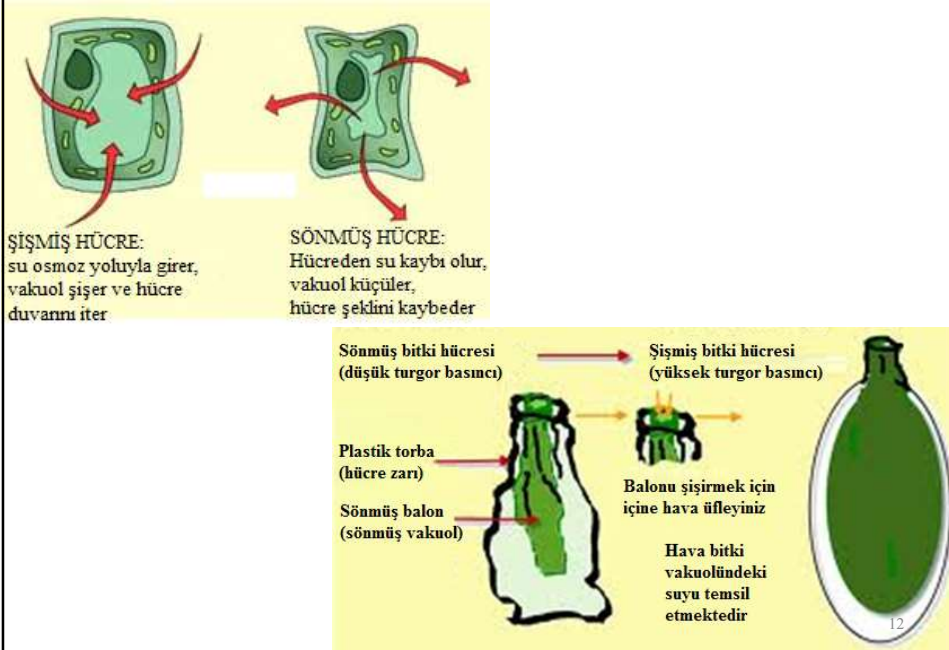
TARIMSAL TUZLULUK

- Yüksek tuzluluktaki toprak çözeltisi ortamlarında bitkiler;
  - tıpkı kuraklık etkisinde kalmış gibi sararmaya,
  - turgorlarını (hücre zarının hücre duvarına yaptığı basınç) kaybetmeye başlarlar.
- **Tarimsal tuzluluk** sorunu ortaya çıktığında, bitki kökleri ile suyu daha az almaya,
  - bu nedenle de verimliliğini
  - ve morfolojik kalite özelliklerini azaltmaya başlar

11

TARIMSAL TUZLULUK

12

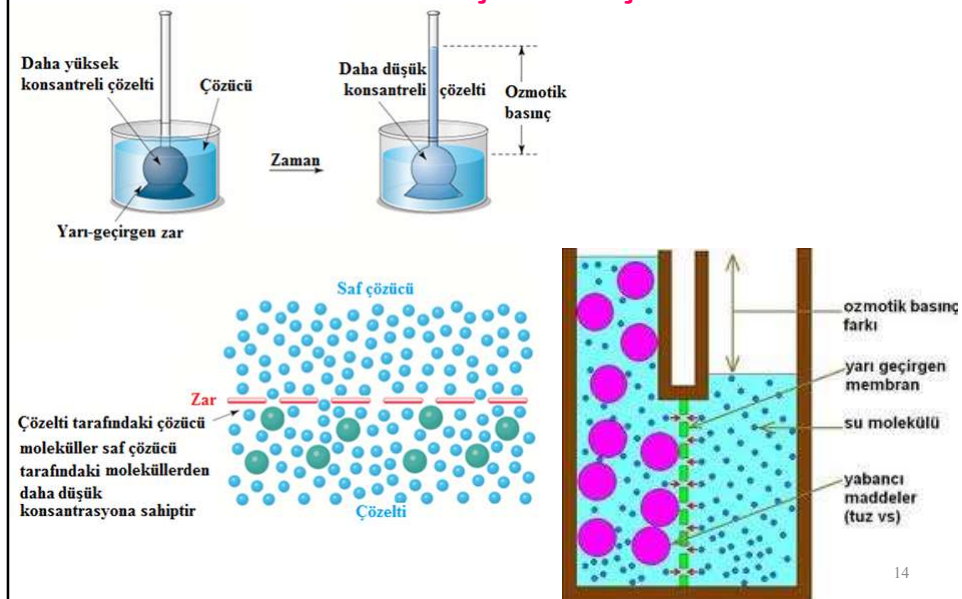
TARIMSAL TUZLULUK

- Toprak içerisinde yüksek çözelti konsantrasyonu **ozmotik etkiyi** ortaya çıkartır.
- Sudaki erimiş katılar;
  - çözelti içerisinde **ozmotik basınç** oluşturur
  - ve bu basınç nedeniyle bitki, kökleri vasıtasıyla suyu almak için daha fazla güç harcamaya başlar.
- Bu durumdaki bitki;
  - fizyolojik ve generatif gelişmesi ile üretimi için harcayacağı enerjisini, topraktan taze suyu almak için kullanmaya çalışır.
  - Sonuçta da bitki gelişimi ve verimliliği azalır
- Bu nedenle, tuzluluğun belirli sınır değerlerden daha yüksek hale geldiği alanlarda
  - bitki veriminde ve ürün kalitesinde azalmalar görülür.

13

TARIMSAL TUZLULUK

ozmotik basınç nasıl oluşur?

14

TARIMSAL TUZLULUK

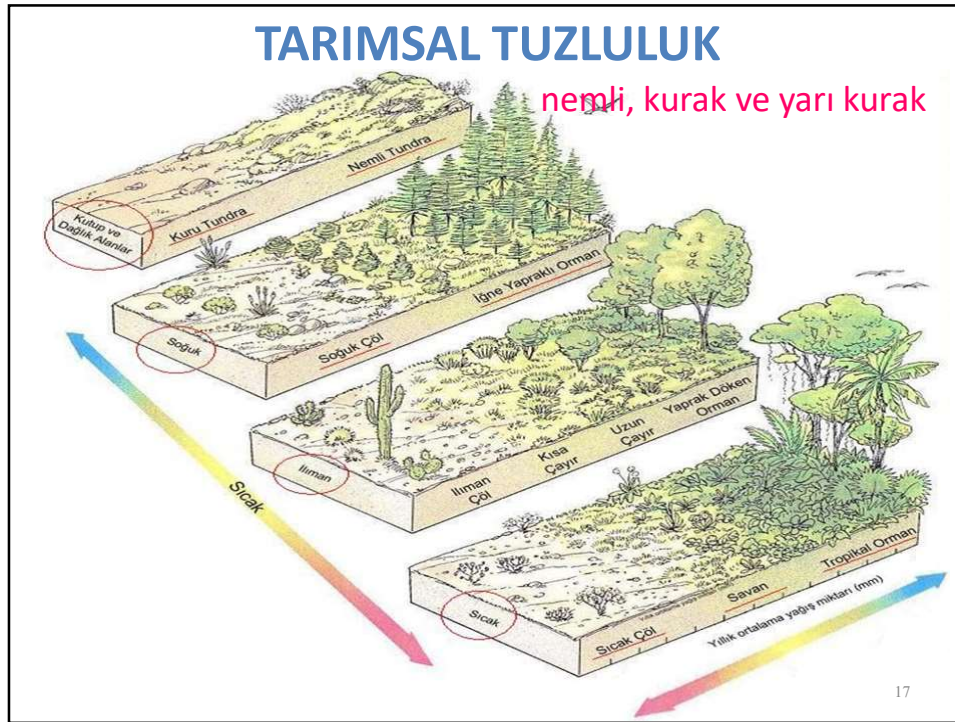
- Tarımsal tuzluluk deyince aklımıza;
  - kurak ve yarı-kurak alanlarda yer alan tarımsal alanlar gelmelidir.
- Çünkü, tuzlulaşmanın oluşabilmesi için toprağa iletilen tuzların burada birikebilmesi gerekmektedir.

TARIMSAL TUZLULUK

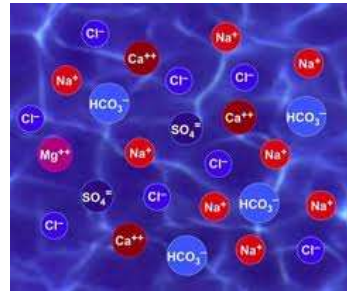
- Tuzlar, örneğin kış yağışları ile kök bölgesinden uzaklaşabiliyorlar ise,
  - sulama suyu yada diğer kaynaklardan alana iletilen tuzlar birikmeyeceklerinden, tarımın sürdürülebilirliği açısından önemli bir tehdit oluşturmayacaktır.
- Ancak, kurak ve yarı-kurak alanlarda;
  - yağışların miktar ve dağılımının uygun olmaması nedeniyle bu yıkanma oluşmaz ve iletilen tuzlar birikmeye başlar.
  - zaman boyutunda iletilen tuz miktarına bağlı olarak kısa yada uzun bir süre içerisinde tuzlulaşma süreci başlamış olur.

16

TUZLULUK BİLEŞENLERİ

- **Tuzluluk**, suda ve toprakta bulunan erimiş toplam katı maddelerin hacimsel ya da ağırlıksal olarak bulunuş konsantrasyonlarıdır.
- Çözünebilir mineral tuzları kapsayan eriyiklerden
  - **Başlıca katyonlar:**
 Na^+ , K^+ , Ca^{+2} , Mg^{+2}
  - **Başlıca anyonlar:**
 Cl^- , SO_4^{-2} , HCO_3^- , CO_3^{-2} , NO_3^{-2}
- Bu katyonlar ve anyonlar doğadaki
  - sularda en fazla rastlanan eriyiklerdir.
  - tüm su kaynaklarında değişen oranlarda bulunur

18

TUZZLULUK BİLEŞENLERİ

- Bu nedenle, sulama suyu tuzluluk analizleri
  - bu anyon (Cl^- , SO_4^{2-} , HCO_3^- , CO_3^{2-} , NO_3^{2-})
  - ve katyonları (Na^+ , K^+ , Ca^{+2} , Mg^{+2}) içermektedir.
- Rutin laboratuvar analizlerinde bu maddelerin miktarları belirlenmeye çalışılır.
- Daha tuzlu sular ya da özel probleme sahip alanlarda ise bu anyon ve katyonların dışında:
  - B (bor), Sr (stronsiyum), Li (lityum), Si (silisyum), Rb (rubidyum), F (flor), Mo (molibden), Mn (mangan), Ba (baryum), Al (aliminyum) gibi elementlerin de bulunması söz konusudur.

19

TUZZLULUK PROBLEMİNİN ÇEŞİTLERİ

- “Çözelti ortamında yüksek oranda suda eriyebilen katıların bulunması hali” şeklinde tanımlanan **Tuzluluk**
  - iki farklı etki meydana getirir
- Bu iki etki;
  - birbirinden tamamen farklı biçimlerde oluşur
  - ve ortaya çıkardığı sonuçlar da birbirinden farklıdır.

Tuzluluk zararı	Neden olur... →	Tuzlu toprak koşulu	etki eder... →	bitkiye
Sodyum	Neden olur... →	Sodyumlu toprak koşulu	etki eder... →	toprağa

Tuzluluk problemlerinin çeşitleri

20

TUZLULUK PROBLEMİNİN ÇEŞİTLERİ

Tuzlu topraklar

TUZLULUK PROBLEMİNİN ÇEŞİTLERİ

Sodyumlu topraklar

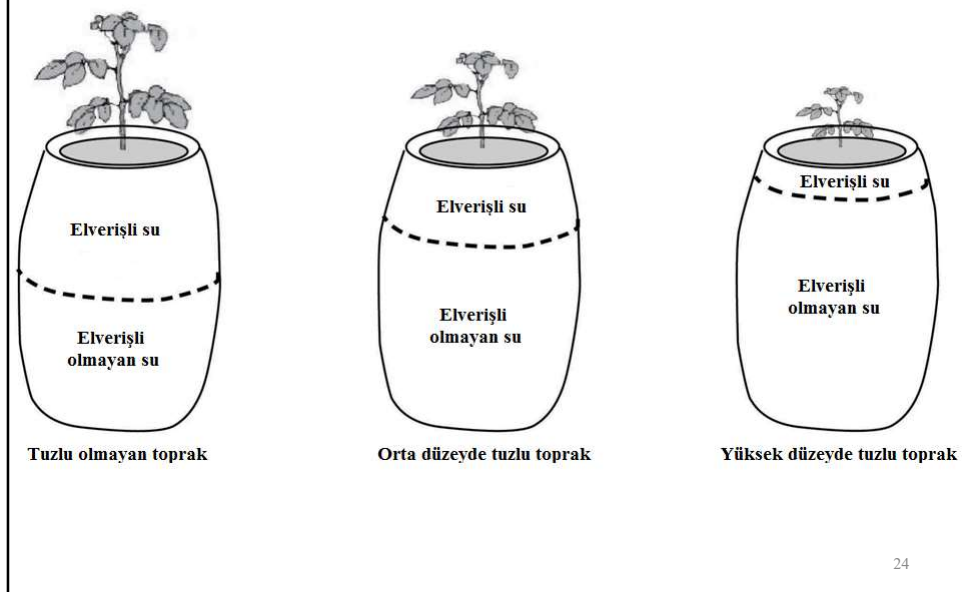
TUZLULUK PROBLEMİNİN ÇEŞİTLERİ

- Toplam tuzluluk etkisi:
  - bitkiye olan etki
  - tuzlulaşmış bir toprak koşulu demektir.
- Toplam tuzluluk etkisi;
  - çözeltide erimiş olan katıların toplamının oluşturduğu **ozmotik etki**dir
  - ve bitkinin kökleri ile su alımına olumsuz etki yapar.
- Toprak çözeltisi ortamında yeterli miktarlarda su olmasına karşın bitkiler yüksek ozmotik basınç etkisi ile bu suyu alamazlar ve kuraklık etkisinde kalabilirler.
  - Buna **fizyolojik kuraklık** adı verilir.

23

TUZLULUK PROBLEMİNİN ÇEŞİTLERİ

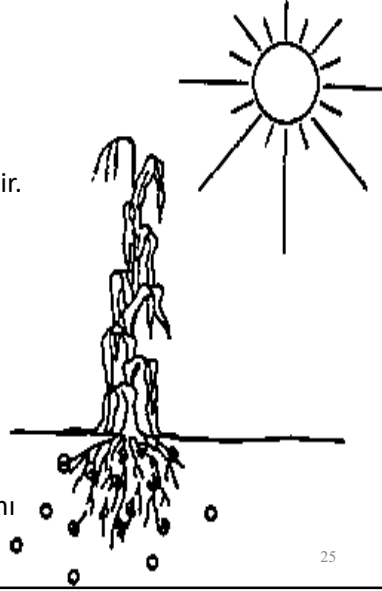
Fizyolojik Kuraklık

24

TUZLULUK PROBLEMİNİN ÇEŞİTLERİ

- Tuzlu topraklarda karşımıza çıkan en önemli sorunlardan birisi fizyolojik kuraklıktır
- Yetiştirilen bitkiler, sanki yeterli nem toprakta yokmuş gibi
  - sararma, solma ve turgor basınçlarını kaybetme eğilimindedir.
  - vejetatif gelişmeleri azalır,
  - tuzluluğun düzeyine göre toplam üründe ve kalitesinde azalmalar görülür.
- Toprak çözeltisindeki toplam tuzluluk etkisi sonucunda
  - toplam tuz konsantrasyonu zararlı düzeylere ulaşmış bir toprak ortamı oluşur

25

TUZLULUK PROBLEMİNİN ÇEŞİTLERİ

Fizyolojik Kuraklık

26

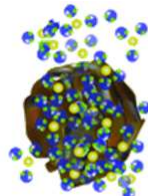
TUZLULUK PROBLEMİNİN ÇEŞİTLERİ

- Toprak çözelti ortamında, toplam tuzluluk düzeyinin düşük olmasına karşın, özellikle
  - Ca^{+2} ve Mg^{+2} iyon konsantrasyonlarına göre oransal olarak yüksek miktarlarda Na^+ iyonunun bulunması durumunda, **sodyumluluk etkisi** ortaya çıkar
- Bu durumda etkinin olduğu yer toprak fiziksel özellikleridir ve
  - kötüleşen toprak fiziksel koşulları nedeniyle verimlilik ve ürün kalitesinde azalmalar görülür.

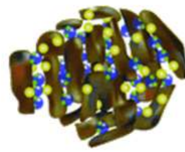
27

TUZLULUK PROBLEMİNİN ÇEŞİTLERİ

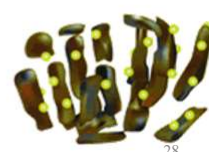
- Çözelti ortamında bulunan fazla sodyum,
  - kümeli toprak yapısı üzerine etki eder.
- Toprağın havalanma ve su geçirgenliğini olumlu etkileyen kümeli yapının bozulması durumunda,
  - su ve hava geçirgenliği azalan ve hatta kaybolan toprak ortamında bitki yetiştirmek ve ekonomik düzeyde ürün almak olanaksız hale gelebilir.
- Geçirgenliği azalan toprak ortamında suyun yüzeyde uzun süre göllenmesi, çevresel etkilere de neden olur.

Sodyumca zengin çözelti

Şişme

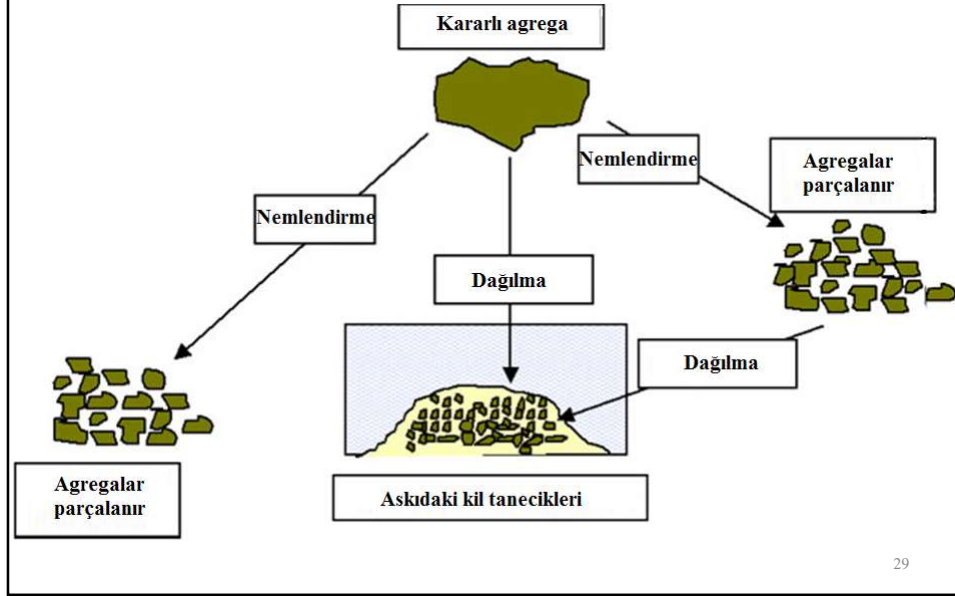

Kil tanelerinin dağılması

28

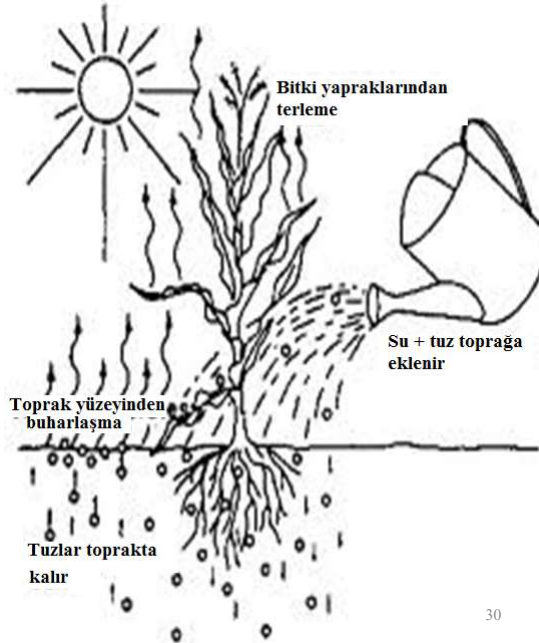
TUZZULUK PROBLEMİNİN ÇEŞİTLERİ

Sodyumun kümeli toprak yapısı üzerine etkisi

TARIMSAL TUZZULUĞUN NEDENLERİ

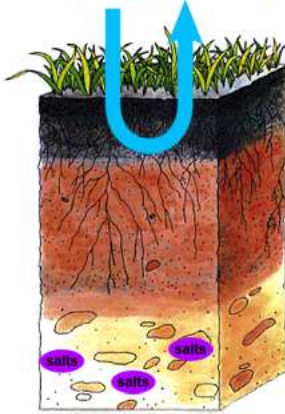
- Sulanan alanlarda tuzluluğa neden olan faktörlerin başında
  - kullanılan **sulama suyu** gelmektedir.
- Sulamada kullanılan suyun içerdiği tuzluluk düzeyine bağlı olarak,
  - tarımsal alanlarda tuzlulaşma sorunları ile karşılaşılır.

TARIMSAL TUZLULUĞUN NEDENLERİ

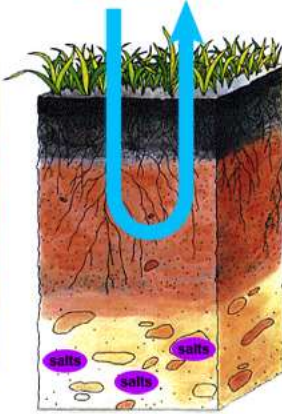
Yağış, Sulama ve Toprak Tuzluluğu

Düşük Yağış & Buharlaşma

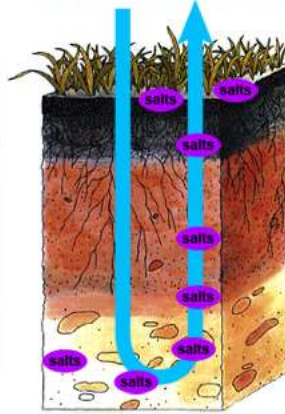
Hafif yağış bitki kökleri tarafından alınır hızlı bir şekilde atmosfere geri buharlaştırılır

Ağır yağış veya Hafif Sulama & Buharlaşma

Ağır yağış ve sulama suyun buharlaşmadan önce toprakta daha derinleri sızmasına neden olur

Aşırı Sulama & Buharlaşma

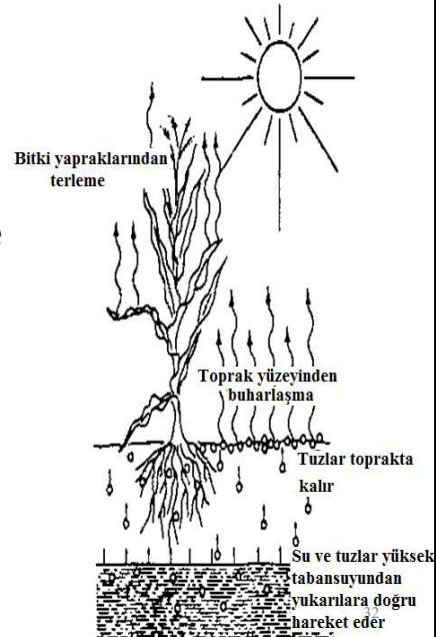
Aşırı sulamayla yüksek düzeyde mineral tuzları içeren toprak katmanlarına sızar, su buharlaştıkça bu tuzları yüzeye taşıır

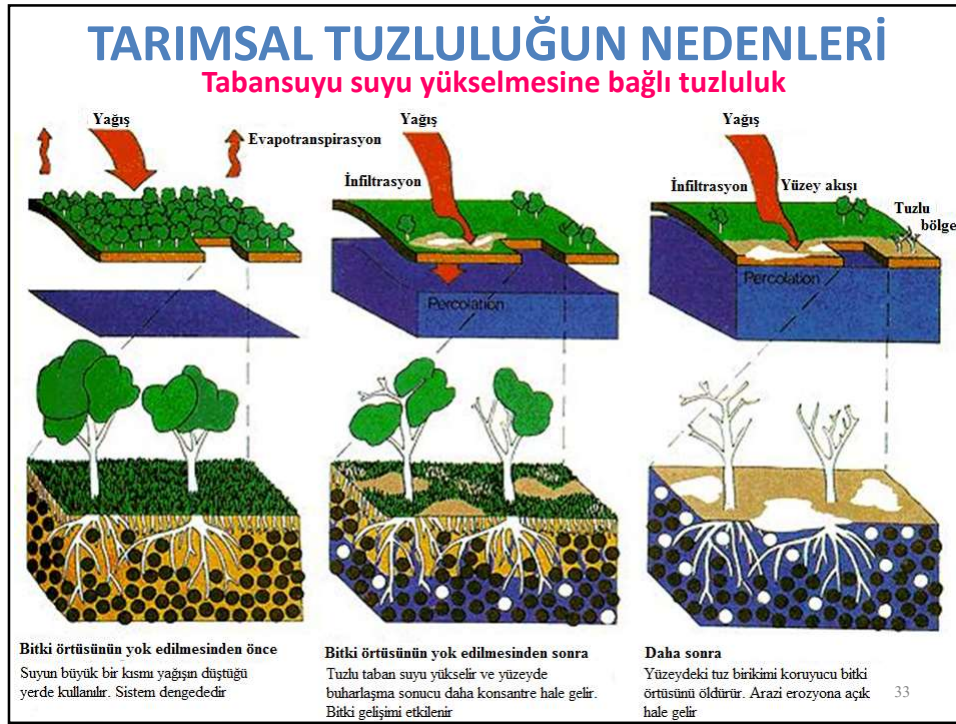
TARIMSAL TUZLULUĞUN NEDENLERİ

- **Sulama suyuna** ek olarak:

- taban suyunun yüksekliği,
- taban arazilerde yanal sızmalar,
- kıyı alanlarda deniz etkileşimi

gibi faktörler de kök bölgesine tuzun taşınmasını sağlar.

33

TARIMSAL TUZLULUĞUN NEDENLERİ

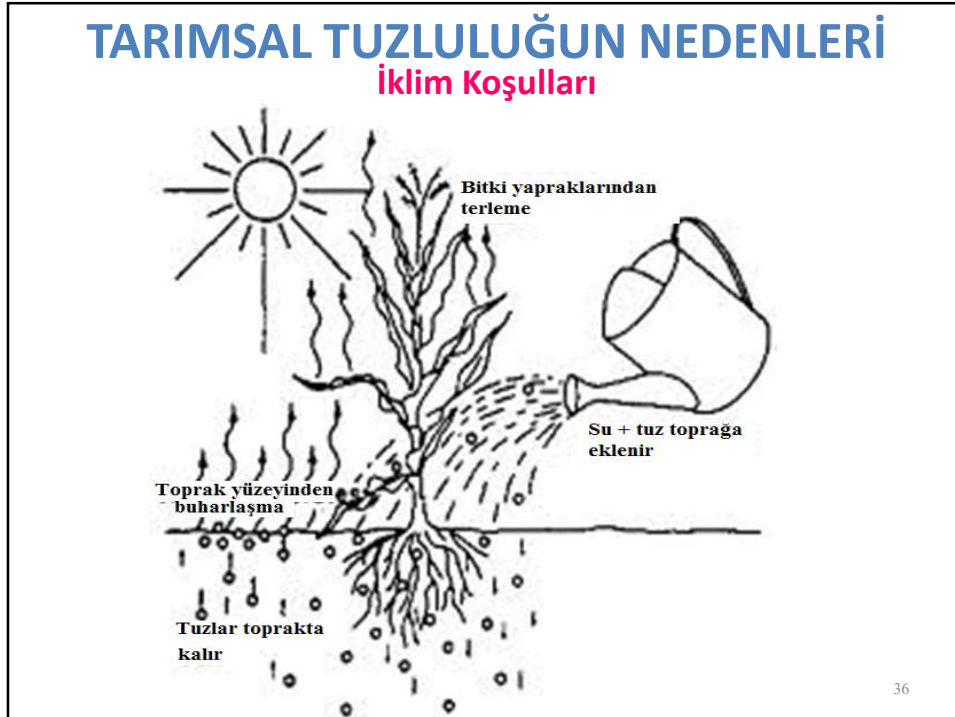
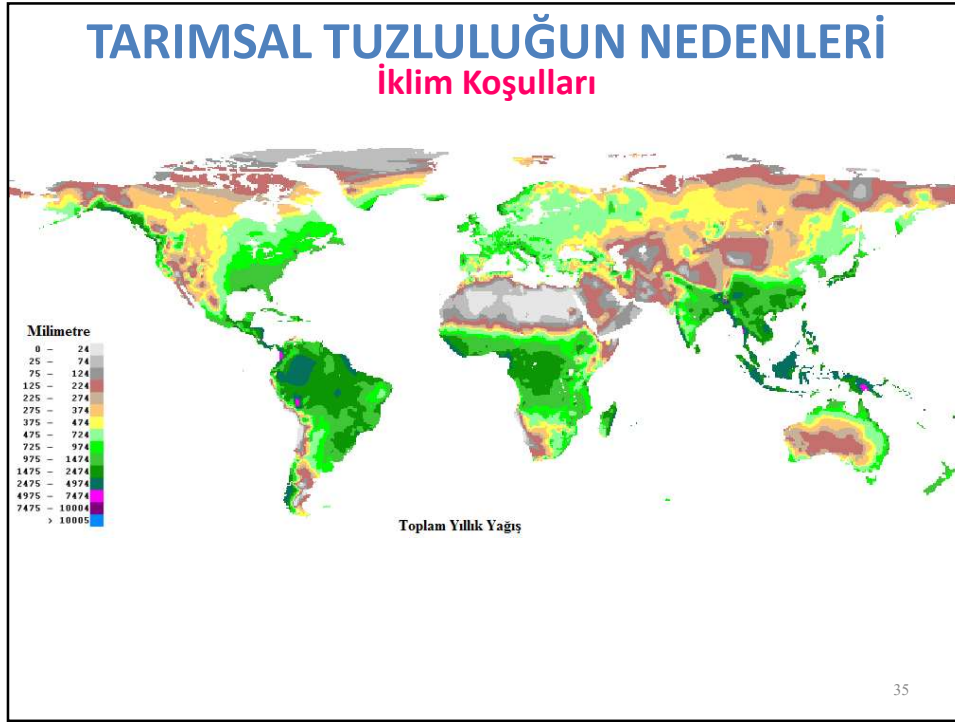
- Bunların dışında:

- iklim koşulları,
- uygulanan tarım şekli,
- sulama yöntemi,
- sulama suyu miktarı,
- drenajın yeterliliği,
- sulama ve drenajın yönetimi,
- çiftçilerin bilgi birikimi,
- sosyolojik faktörler

gibi etmenler de sulanan alanlarda tuzlulaşmaya neden olurlar.

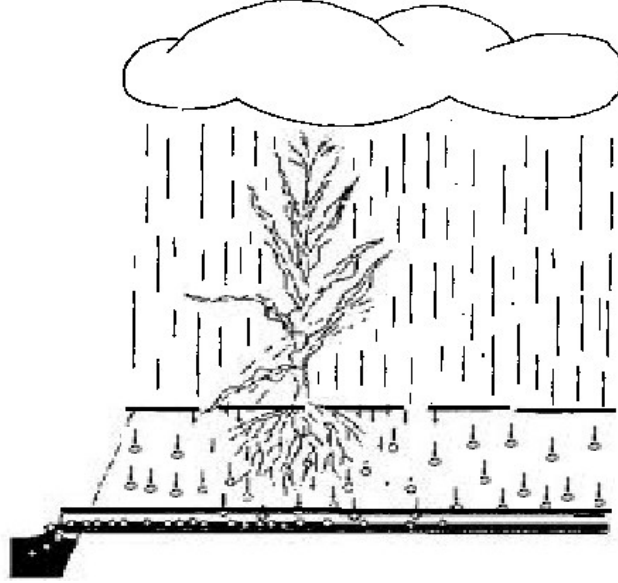

34

TARIMSAL TUZLULUĞUN NEDENLERİ

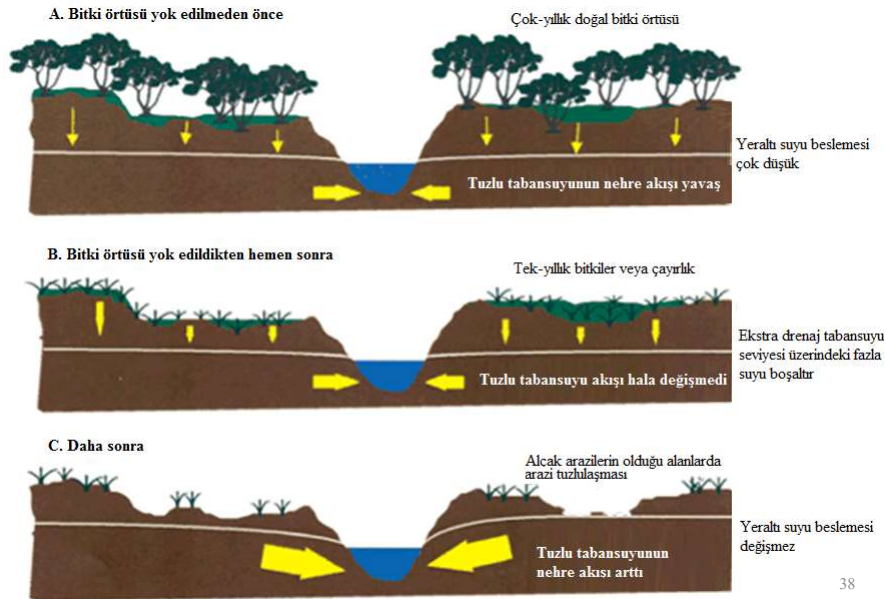
İklim Koşulları

37

TARIMSAL TUZLULUĞUN NEDENLERİ

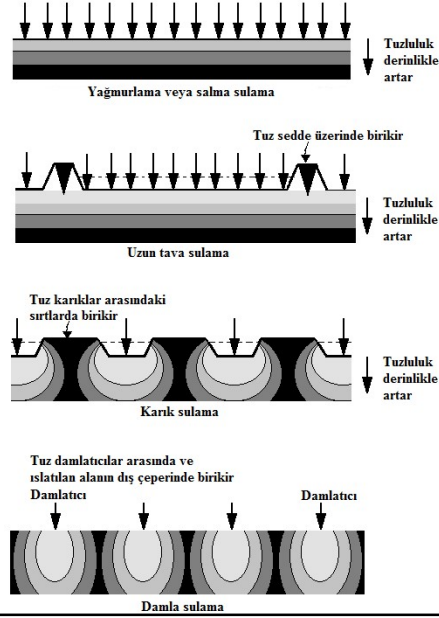
Uygulanan tarım şekli

38

TARIMSAL TUZLULUĞUN NEDENLERİ

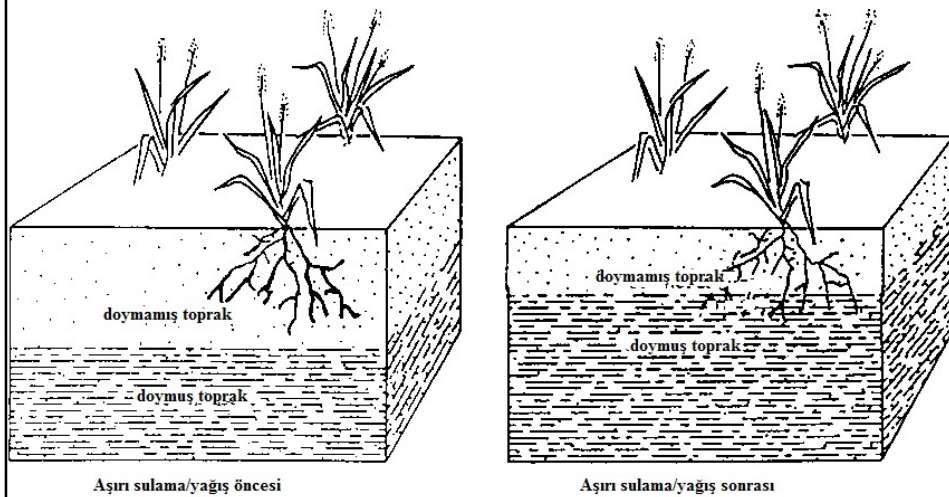
Sulama Yöntemi

39

TARIMSAL TUZLULUĞUN NEDENLERİ

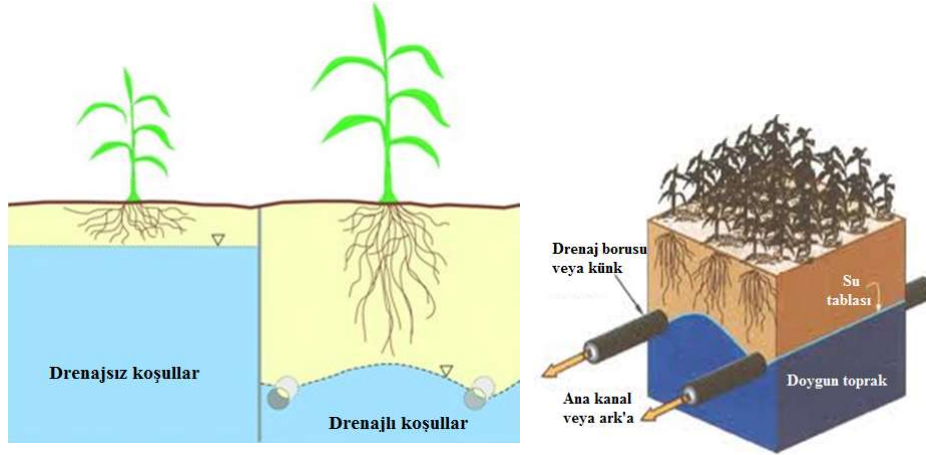
Sulama Suyu Miktarı (Aşırı Sulama veya Yağış)

40

TARIMSAL TUZLULUĞUN NEDENLERİ

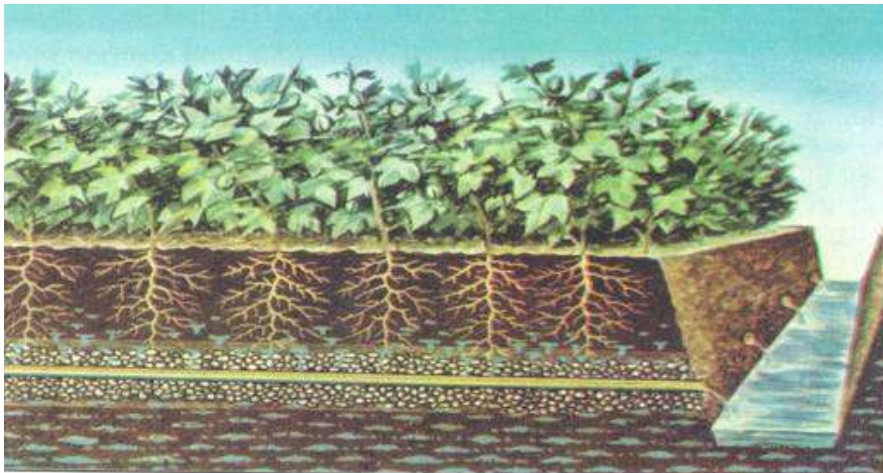
Drenaj Yeterliliği

41

TARIMSAL TUZLULUĞUN NEDENLERİ

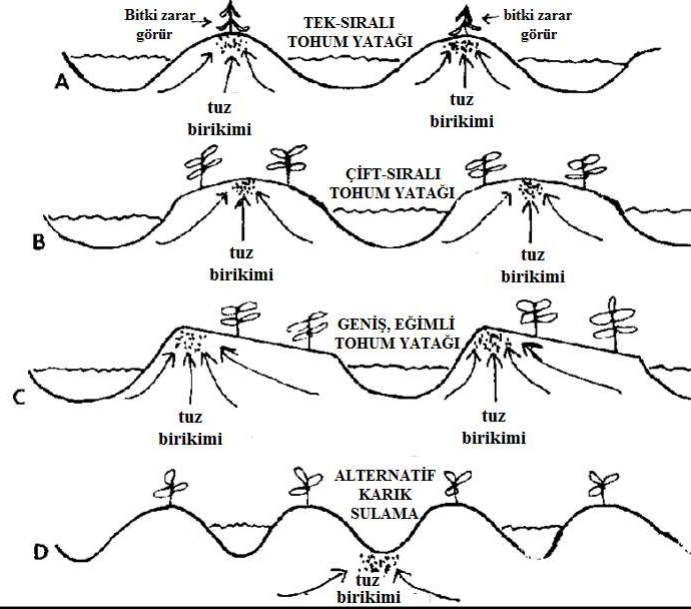
Drenaj Yeterliliği

42

TARIMSAL TUZLULUĞUN NEDENLERİ

Sulama ve Drenaj Yönetimi

43

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

- Su ve toprakta bulunan bütün tuzların ana kaynağı, yerkürenin üst bölümünde (kabuk) bulunan kayaların sürekli bir şekilde devam eden jeokimyasal ayrışması olayıdır.
- Bu olay jeolojik zaman süresince var olan, toprak ile okyanuslar arasındaki jeokimyasal madde alış-verişinin bir ayağını ifade eder.

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Birincil ve İkincil Tuzluluk

• Birincil Tuzluluk (Primer Tuzluluk):

– Yeryüzündeki materyallerin kimyasal değişime uğraması

- Toprak tuzluluğu ya toprağın mineral yapısı nedeniyle önceden beri mevcut olabilir ya da sonradan oluşabilir
- Toprağın tuzlu olması, onun mineral özelliklerine bağlı olarak geçmişten beri var olan bir durumsa buna **primer tuzluluk** denir
  - Seyreltme: yağış, kar erimesi, sulama
  - Taşınım: su akışı
  - Konsantrasyon: buharlaşma ve terleme

45

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Birincil ve İkincil Tuzluluk

• İkincil Tuzluluk (Sekonder Tuzluluk):

– İnsan faktörü tarafından oluşturulan toprak tuzluluğu ise sulanan bütün alanlarda meydana gelebilir

- Sulamalar nedeniyle oluşan bu tür tuzlulaşmaya **sekonder tuzluluk** denir
  - Sulama ve drenaj suyu
  - Toprak ıslah maddeleri
  - Hayvansal gübre ve atıklar
  - Kimyasal gübreler
  - Atıksular

46

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Su ve Topraktaki Tuzların Kaynağı

- Ayrışma
- İklim ve Çevre Etkileri
- Fosil yada İkincil Depozitler
- Atmosferik Depolama
- Antropojenik Aktiviteler (İnsan Faaliyetleri)

47

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Ayrışma:

- Pek çok kaya yüksek sıcaklık ve basınç altında şekillendiğinden, atmosferik koşulların etkisi altında bulunduklarında,
  - bu kayaları meydana getiren mineraller genellikle termodinamik olarak “kararsız” özelliktedirler.
- Ayrışma, birincil mineralleri dünya yüzeyinde daha “kararlı” olan diğer minerallere dönüştüren bir işlemdir.
- Jeokimyasal ayrışmaya neden olan atmosferik etkenlerin başında
  - nem,
  - oksijen
  - karbondioksit gelmektedir.

48

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Ayrışma:

- Biyosfer içerdiği yüksek miktarlardaki karbondioksit ve organik madde nedeniyle
  - ayrışma işlemlerini artırır
- Organik madde,
  - birleşme sırasında katyon değişimini (hareketini) ve ayrışmayı teşvik edici nitelikteki organik asitlerin kaynağını oluşturur
  - ve redoks etkeni olarak görev yapar.

49

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Ayrışma:

- Kaya oluşumu içerisinde yer alan minerallerin kimyasal ayrışmasında üç tip reaksiyon söz konusudur:
  - Eşleşik erime,
  - Eşleşik olmayan erime
  - redoks-oksidasyon reaksiyonları

Eşleşik erime: bu tür reaksiyonlarda çözüm ürünleri minerallerdeki oranlarında bulunurlar, yani;

- *Mineral* $\longrightarrow$ *çözünebilir bileşikler*
- Bu tür ayrışmaya örnek olarak;

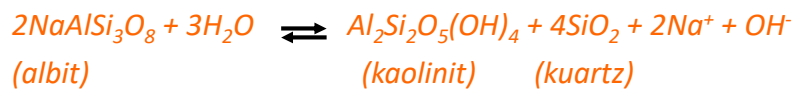

50

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Ayrışma:

Eşleşik olmayan erime: Bu reaksiyonda, mineralin bir kısmı erir ve ikincil bir katı faz şeklinde (ikincil aluminosilikat kil mineralleri) artık olarak kalır ki,
– bu artık orijinal mineralden farklı bir kompozisyonundadır, örneğin;

51

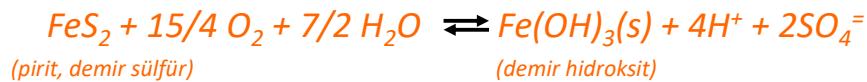
SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Ayrışma:

Redoks reaksiyonları: Minerallerin oksidasyon niteliklerindeki değişimler ayrışmayı etkiler.

- Çözeltide çözünen (eriyen) mineraller ile bu çözelti ile etkileşimde bulunan mineraller arasındaki redoks reaksiyonları, bazen çözeltinin pH'ına etki eder.

- Örneğin;

- Bu reaksiyonda, üretilen protonlar, peşi sıra gelecek olan ayrışmada güçlü bir lokal etkiye sahiptirler.

52

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

İklim ve Çevre Etkileri:

- Her ne kadar ayrışma devam eden ve üniversal bir işlem olsa da, ayrışma reaksiyonlarının yoğunluğu ve dağılımı iklimin büyük oranda etkisi altındadır.
- Nemin varlığı,
  - ayrışma işlemleri için çok önemli bir parametre
  - mineral transformasyonda etkin rol oynar
  - ve erimiş maddelerin yada askıdaki maddelerin ortamdan uzaklaştırılmasında taşıyıcı görevi görür.

53

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

İklim ve Çevre Etkileri:

- Ayrışma ürünlerinin toprak yüzeyinden yer altı sularına doğru taşınması ve buradan da nehirlerle ve en sonunda da okyanuslara kadar ulaştırılması, etkili yağışın miktarına bağlıdır.
- Okyanusların kimyasal bileşimleri,
  - toprak kütesinden olan ve kimyasal interaksiyon ile evapokonsantrasyon tarafından modifiye edilen
  - ve tuzların sabit akımını arttıran volkanik aktiviteler bağlıdır.

54

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

İklim ve Çevre Etkileri:

- Tuzluluk etkisindeki topraklar kurak ortamın doğal unsurlarıdır.
- Bu alanların bulunuşu doğrudan, sınırlı miktardaki yağışların varlığı ile ilişkilidir,
  - yani, evapotranspirasyon büyük oranda yıl boyunca yağışlardan daha yüksek olarak meydana gelir.
- Suyun eksikliği (yetersizliği)
  - minerallerin kimyasal ayrışma yoğunluğunu sınırlandırır.
  - aynı zamanda ayrışma ürünlerinin (tuzlar) oranını da sınırlar
  - ve çoğunlukla oluşan ikincil minerallerin belirli alanlarda toplanmasına neden olur.
- Düşük nemlilikteki alanlarda ana kayaçların özellikleri, büyük oranda oluşan toprakların özelliklerini de belirler.
  - Pek çok kurak bölge alanları entisoller ve aridisoller olarak sınıflandırılmaktadır.

55

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

İklim ve Çevre Etkileri:

- Su, tuzların taşınmasında birinci derecede önemli olduğundan,
  - tuzluluk taban (düşük) arazilerde yada çöküntülerde yani suyun drene olduğu alanlarla çok yakın bağıntılıdır.
- Sınırlı drenaj koşullarında
  - taban suyu sorunlarının artmasıyla tuzluluk genişlemektedir.
- Taban suyunun yüksekliği drenaj kapasitesi ile ilişkili iken,
  - mineralleşme daha çok buharlaşma ve/veya transpirasyonun etkisi altındadır.
- Drenajın etkilediği tuzlu alanların genişlikleri
  - birkaç hektardan binlerce kilometrekare alana kadar büyük değişiklikler gösterebilir.
    - Örneğin Amerika'daki Utah Büyük Tuz Gölü, Pakistan'daki Indus Havzası

56

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Fosil ya da İkincil Depozitler:

- Jeolojik çağlar boyunca tuzlu okyanuslar büyük kara parçalarını su altında bırakmıştır.
  - Bu su baskını altında kalan alanlar daha sonra yükselmiş
  - Sonuçta ortaya çıkan jeolojik formasyonlar topraklar için ana materyalleri sağlamıştır
  - Yüzeye çıkan kayalar ve altta bulunan tuzlu tabaka, yüzey ve yer altı sularının tuz yüklerinin oluşmasına neden olan önemli temas bölgeleridir.
  - Su baskınları sırasında kıtasal kayaların ayrışmasından oluşan ikincil depozitler (sedimentasyon kayaları), tuzluluk ve sodyumluluğun önemli kaynaklarıdır.
- **Fosil tuzları** deyimi, bu depozitlerin tuzluluğunu belirtmek amacıyla kullanılır.

57

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Atmosferik depolama:

- Atmosferik depolanan tuzlar lokal olarak önemlidir
- Kuru yada ıslak aerosol taşınımalar
  - kıyı alanlarda 100 ila 200 kg/yıl-ha düzeylerine ulaşabilirken,
  - iç bölgelerde 10 ila 20 kg/yıl-ha düzeylerindedir.
- Atmosferik depolanan tuzların cinsleri kaynaktan olan uzaklıklara bağlı olarak değişmektedir.
  - Kıyı bölgelerde tuzların çoğunluğu NaCl şeklindedir
  - İç bölgelerde ise daha çok hava akımları ile taşınan Ca^{+2} ve SO_4^{-2} ağırlık kazanır.

58

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Atmosferik depolama:

- Kurak bölge topraklarında katkı haldeki atmosferik tuz yükü,
  - yıllık oluşan ayrışma ürününün yaklaşık %10-25 kadardır
- Genel olarak göz önüne alındığında toprakların tuzlulaşmasında
  - çoğunlukla atmosferik katkı göz ardı edilmektedir
- Ancak özellikle
  - yüksek ayrışma etkisindeki
  - ve zayıf drenajlı alanlarda bu durum göz önünde bulundurulması gereken bir faktördür.
- Örneğin batı Avustralya'daki tuzlu ve geniş alanlarda uzun yıllar yağışlarla bırakılan tuz yükü buna bir örnektir.

59

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Antropojenik Aktiviteler (İnsan Faaliyetleri):

- İnsan etkisinde oluşan tuzluluk tarihsel ve ekonomik öneme sahiptir.
- Endüstrileşme atmosferdeki nitrojen ve sülfür gazlarının yükünü artırmıştır,
  - her iki gaz da atmosferdeki tuz konsantrasyonunu artırmakta
  - ve asit yağmurlarına neden olmaktadır.
- Asit yağmurları
  - toprak minerallerinin ayrışma oranının artmasına neden olur
- Enerji ile ilişkili madencilik faaliyetleri sonucu
  - tuzlu ve sodyumlu materyaller yüzeye çıkarılır ve yeryüzünde bırakılır,
  - ancak bunların çevreye etkileri düşüktür.

60

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Antropojenik Aktiviteler:

- Yeryüzü sisteminin tuzlarla tanıştırılmasında
  - sulama dramatik bir etkiye sahiptir.
- Doğadaki tüm sulama suları
  - değişik miktar ve cinsten tuzları içerirler.
- Evapotranspirasyon sırasında;
  - saf su ortamdan uzaklaşır
  - ve geriye kalan tuzlar daha önceden rizosferde (kök bölgesi) bulunan tuz miktarına eklenir.

61

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Antropojenik Aktiviteler:

- Örneğin sudaki her 100 mg/L tuz konsantrasyonu;
  - her bir ha-m 'lik uygulama oranıyla araziye toplamda 1 ton tuz ekler.

$$100 \frac{mg}{L} = 100 \frac{mg}{L} \times \frac{1kg}{1000000mg} \times \frac{1000L}{1m^3} = 0.1 \frac{kg}{m^3}$$

$$1 ha \cdot m = 1ha \cdot m \times \frac{10000 m^2}{1 ha} = 10000 m^3$$

$$10000m^3 \times 0.1 \frac{kg}{m^3} = 1000 kg = 1 ton$$

62

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Antropojenik Aktiviteler:

- Yetiştirme periyodu boyunca:
  - 850 mg/L tuz konsantrasyonuna sahip sulama suyunun 0.8 ha-m miktarında bitkiye uygulanması sonucunda
    - araziye 6.8 ton tuz eklenir

$$850 \frac{mg}{L} = 850 \frac{mg}{L} \times \frac{1kg}{1000000mg} \times \frac{1000L}{1m^3} = 0.85 \frac{kg}{m^3}$$

$$0.80 \text{ ha} \cdot m = 0.80 \text{ ha} \cdot m \times \frac{10000 \text{ m}^2}{1 \text{ ha}} \cdot m = 8000 \text{ m}^3$$

$$8000 \text{ m}^3 \times 0.85 \frac{kg}{m^3} = 6800 \text{ kg} = 6.8 \text{ ton}$$

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Antropojenik Aktiviteler:

- 20 da lık bir arazi 10 yıl boyunca yılda ortalama 700 mm, 1.5 dS/m lik sulama suyu ile sulanırsa
  - Yıkama suları ihmal edildiğinde arazide birikecek tuz miktarı 134.4 ton

$$1.5 \frac{dS}{m} \times 640 = 960 \text{ ppm} = 960 \frac{mg}{L}$$

$$960 \frac{mg}{L} = 960 \frac{mg}{L} \times \frac{1kg}{1000000mg} \times \frac{1000L}{1m^3} = 0.96 \frac{kg}{m^3}$$

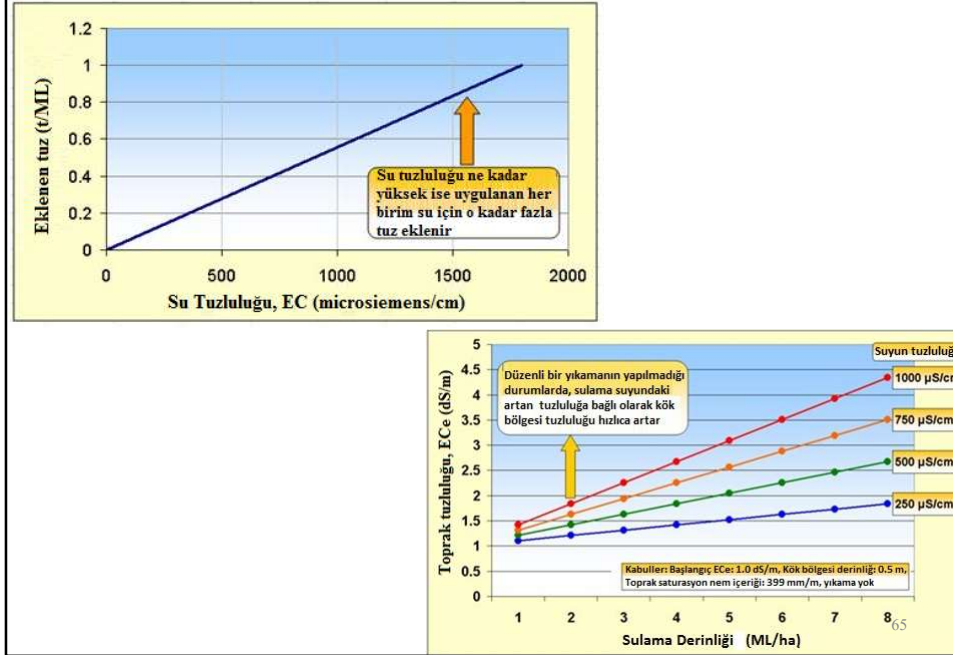
$$700 \text{ mm su} \times 20 \text{ da} = 14000 \text{ da} \cdot \text{mm} = 14000 \text{ da} \cdot \text{mm} \times \frac{1 \text{ m}}{1000 \text{ mm}} \times \frac{1000 \text{ m}^2}{1 \text{ da}} = 14000 \text{ m}^3$$

$$14000 \text{ m}^3 \times 0.96 \frac{kg}{m^3} = 13440 \text{ kg} = 13.44 \text{ ton}$$

10 yıl için 134.4 ton

64

SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

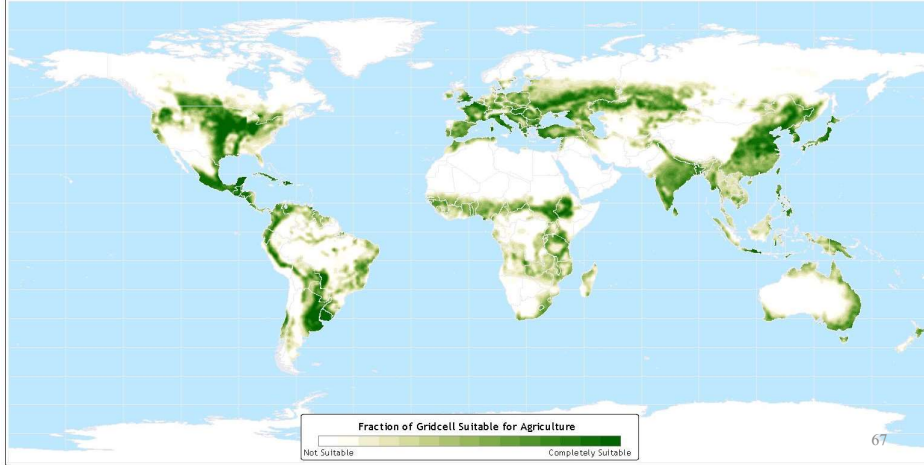
SU VE TOPRAKTAKİ TUZLARIN KAYNAĞI

Antropojenik Aktiviteler:

- Herhangi bir tuzluluk yönetimi uygulanmadığı durumda
  - bu tuzlar rizosferde (kök bölgesi) biriktirilir.
- Sulama suyu uygulamaları aynı zamanda;
  - mineral ayrışmanın hızını da büyük oranda arttırmaktadır.
- Bu nedenle rizosferdeki ve yeraltı-yerüstü sularındaki tuzluluk ve sodyumluluğun kontrolü
  - toprak ve su yönetim uygulamaları ile yakından ilgilidir.

KÜRESEL TOPRAK POTANSİYELİ

- Yeryüzü toplam alanı: 13.2×10^9 ha
- Ekilebilir nitelikte: 7×10^9 ha
- Tarım yapılan alan toplamı: 1.5×10^9 ha

KÜRESEL TOPRAK POTANSİYELİ

- Tarım yapılan alanların yaklaşık olarak
  - %23'ü (0.34×10^9 ha) tuzlu,
  - %37'si (0.56×10^9 ha) sodyumlu
- Tuzlu ve sodyumlu topraklar yaklaşık:
  - 100 ülkeye dağılmış ve toplam ekilebilir alanların %10'u
- Tuzluluk etkisi altındaki alanlar
  - yarı-kurak ve kurak bölgelerle sınırlı kalmayıp diğer bölgelere de yayılmışlardır.
- Pek çok diğer bölgede tuzların hareketliliği ve iklim;
  - mevsimlik tuzlu su ve topraklar oluşturabilmektedir.

KÜRESEL TOPRAK POTANSİYELİ

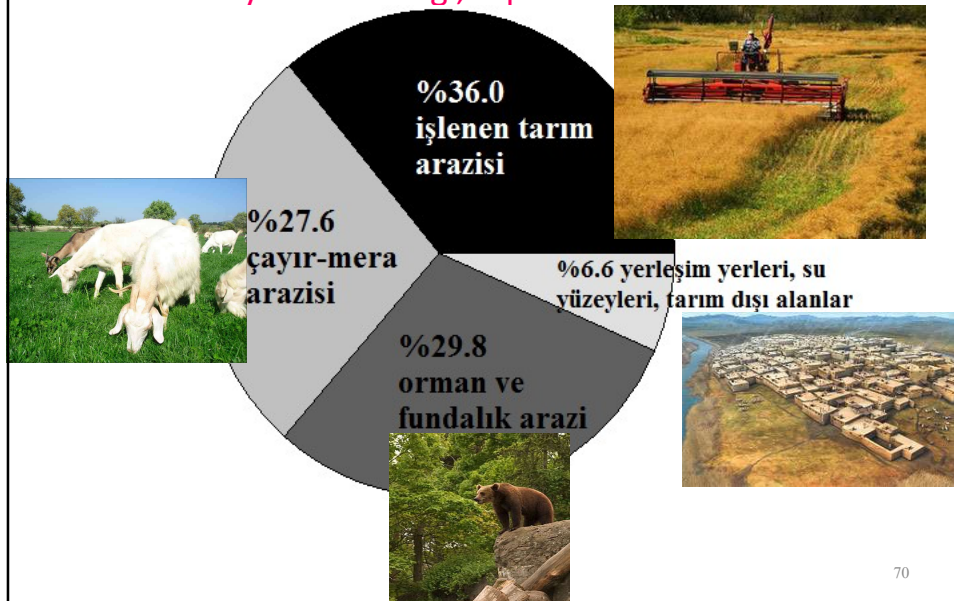
Tuzlu toprakların küresel dağılımı

69

TÜRKİYE TOPRAK KAYNAKLARI

Türkiye arazi varlığı, toplam 77 899 700 ha

70

TÜRKİYE TOPRAK KAYNAKLARI

- Toprak sınıflaması konusunda ilk olumlu çalışmalar 1951 yılında,
  - Tarım Bakanlığının bünyesindeki “Toprak Muhafaza ve Zirai Sulama Teşkilatı” ile başlamıştır.
- Bakanlık 1951 ve 1952 yıllarında Amerika Birleşik Devletlerinden uzmanları topraklarımızın incelenmesi için davet etmiştir ve elde edilen sonuçlar
  - 1/800000 ölçekli “Türkiye Umumi- Genelleştirilmiş- Toprak Haritası” ve Raporuyla birlikte, 1958 yılında yayımlanmıştır.
- Bu etüd çalışması, 1938 Eski Amerikan Sınıflama Sistemine göre yapılmıştır.
  - Raporda tarıma uygun olan arazinin alanı, yaklaşık 16×10^6 ha
  - bu alanın yaklaşık 4×10^6 ha’ı sulu tarım arazisi
  - Ülkenin yaklaşık %80’i fiziki olarak tarım yapmaya uygun değil

TÜRKİYE TOPRAK KAYNAKLARI

- Daha sonra Toprak Etüd ve Haritalama çalışmaları yetkisi 28.2.1960 tarihinde yürürlüğe giren
  - 7457 sayılı yasayla Toprak-Su Genel Müdürlüğüne verilmiş
- Toprak kaynaklarımıza ait veri tabanı oluşturmak ve tarımsal planlamalara hizmet götürebilmek için 1966 yılında, 1/25000 ölçekli topografik haritalardan da yararlanarak
  - “İstikşafi- Yoklamalı/Gözlemlı” karakterli “Türkiye Geliştirilmiş Toprak haritaları” İl’ler bazında yapımına başlanmış ve 1971 yılında sonuçlandırılmıştır.
- 1981-1984 yılları arasında ise:
  - haritaların yenileme çalışmaları yapılmış ve il bazında 1/25000 ölçekli olarak toprak haritaları ve açıklayıcı raporları yayınlanmıştır

72

TÜRKİYE TOPRAK KAYNAKLARI

- Ülkemizde arazi varlığı ile ilgili çalışmada:
  - I. sınıf araziler 5 086 087 ha
  - II. sınıf araziler ise 6 772 873 ha
- Tarım arazilerinin tarım dışı bırakılmasıyla ilgili yasa yönetmeliğine göre tarım dışı amaçla kullanılmayan I. ve II. Sınıf araziler ülke topraklarının:
  - %15.2 bölümünü içermekte
- Orman ve mera olarak kullanılanlar;
  - VI. ve VII. sınıf araziler
  - Türkiye arazi varlığının yarısından fazla bir bölümünü içerir

73

TÜRKİYE TOPRAK KAYNAKLARI

Türkiye arazi varlığının arazi kullanım yetenek sınıflarına göre dağılımı

Kullanım özellikleri	Arazi kullanım yetenek sınıfı	Alan (ha)	Toplam alan (ha)
Toprak işlemesine uygun araziler	I	5 086 087	26 566 768
	II	6 772 873	
	III	7 282 763	
	IV	7 425 045	
Toprak işlemesine uygun olmayan araziler	V	127 934	46 790 036
	VI	10 825 762	
	VII	35 836 340	
Tarımaya uygun olmayan araziler (su yüzeyleri, yerleşim yerleri dahildir)	VIII	4 542 896	4 542 896
Genel toplam			77 899 700

74

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

- Kurak ve yarı kurak bölgelerde yetersiz yağıştan dolayı
  - çözünebilir tuzlar uzaklara taşınamamakta,
  - özellikle sıcak ve yağışsız olan dönemlerde, tuzlu taban suları kılcal yükselme ile toprak yüzeyine kadar ulaşabilmektedir.
- Evaporasyonun yüksek oluşu nedeni ile sular,
  - toprak yüzeyinden kaybolurken
  - beraberinde taşıdıkları tuzları toprak yüzeyinde veya yüzeye yakın kısımlarda bırakmaktadır.
- Diğer bir deyişle, bu bölgelerdeki tuzlulaşmanın temel nedeni
  - yağışların yetersiz, buna karşılık evaporasyonun yüksek olmasıdır.

75

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

- Ekonomik ve sosyal sorunların çözümü için
  - toprak ve su kaynaklarının akılcı biçimde kullanımı zorunludur.
- Ancak, Türkiye’de toprak ve su kaynaklarının kullanımı ile ilgili çok sayıda sorun bulunmaktadır.
  - sulanabilir nitelikteki arazilerin ancak %17.57 kadarı sulanmakta;
  - yüzey su kaynaklarının %67’si,
  - yeraltı suyu potansiyelinin ise %27’si henüz kullanılmamaktadır

76

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

- Yarı kurak iklim koşullarında sulama yapılan alanlarda önemli bir sorun olan tuzluluğun potansiyel etkisi, sadece ürün verimi üzerine değil, aynı zamanda:
  - arazilerin tuzlulaşması,
  - toprağın ve suyun bozulması
  - yer altı sularına tuzun karışarak kalitelerinin bozulması
- Tuzluluğun neden olduğu arazi bozunması da yine;
  - gıda üretimi olumsuz bir şekilde etkilenmektedir.
- Kurak ve yarı kurak alanlarda biriken tuzlu taban sularının uzaklaştırma şansı olmadığına;
  - ciddi bir problem oluşturmakta
  - ve farklı kullanımlar için ihtiyaç duyulan kaliteli suya olan talebi artırmaktadır

77

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

Türkiye’de sorunlu alanlar

Sorunun Niteliği	Kapladığı Alan	
	ha	%
Hafif tuzlu	614 617	41.0
Tuzlu	505 603	33.0
Alkali	8 641	0.5
Hafif tuzlu-alkali	125 863	8.0
Tuzlu-Alkali	264 958	17.5
Toplam	1 519 682	100.0

78

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

- Türkiye’de sulamaya uygun olan 16.2 milyon hektarlık arazinin, il toprak kaynakları envanterine göre yaklaşık:
  - 1.5 milyon hektarında tuzluluk ve alkalilik,
  - 2.8 milyon hektarında ise drenaj sorunu bulunmakta
- Bu durumda;
  - Türkiye’de sulamaya uygun arazilerin yaklaşık % 26.5’inde tuzluluk, alkalilik ve drenaj sorunu vardır
- Toprakların tuzlulaşma ve alkalileşmesini
  - sulama,
  - drenaj,
  - toprak özellikleri,
  - topografya
  - ve iklim gibi faktörler önemli ölçüde etkilemektedir.

79

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

KHGM tarafından yapılan toprak geliştirme çalışmaları, (KHGM, 2005)

Uygulama yılları	Tarla içi geliştirme hizmetleri (ha)	Drenaj ve Tuzluluk Islahı (ha)	Toplulaştırma (ha)	Uygulama yılları	Tarla içi geliştirme hizmetleri (ha)	Drenaj ve Tuzluluk Islahı (ha)	Toplulaştırma (ha)
1965	104 181	49 524	456	1985	548 553	259 527	67 982
1966	109 331	61 793	1 300	1986	596 203	279 208	72 136
1967	115 572	72 404	3 258	1987	634 217	286 912	79 475
1968	122 698	83 660	6 371	1988	656 717	291 212	85 993
1969	132 024	94 403	11 755	1989	669 828	297 329	88 748
1970	147 202	101 418	17 942	1990	698 065	304 832	102 525
1971	169 202	105 519	23 124	1991	723 345	308 466	107 024
1972	187 953	111 035	28 349	1992	741 219	309 822	119 452
1973	211 378	118 823	31 527	1993	775 888	316 300	148 800
1974	231 318	125 674	34 598	1994	802 623	317 163	167 510
1975	255 685	132 778	36 000	1995	823 355	318 756	174 345
1976	294 937	143 983	41 217	1996	847 509	318 386	192 253
1977	334 224	161 688	43 406	1997	892 598	322 114	255 840
1978	351 808	167 280	47 658	1998	915 134	323 593	265 151
1979	367 648	174 992	52 149	1999	944 089	324 348	276 997
1980	385 331	182 106	52 149	2000	963 234	328 182	290 935
1981	408 876	194 373	56 459	2001	977 687	329 277	304 566
1982	439 519	206 217	57 045	2002	1 005 965	325 986	321 752
1983	469 787	222 027	62 485	2003	1 029 466	327 638	332 668
1984	508 440	243 965	65 517	2004	1 037 468	338 461	339 237

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

Harran Ovası:

- Drenaj sistemleri kurulmadan ve özellikle drenaj boşaltım sorunu çözümlenmeden aşırı miktarlarda yeraltı kuyu suları ile yapılan sulamalar sonucu Harran Ovası'ndaki topraklarda tuzluluk önemli boyutlara ulaşmıştır.
- Alanda, tuzluluk sorunlarının artmasındaki diğer bir etken ise
  - sulama suyunun yeterli olmadığı dönemlerde düşük kaliteli drenaj sularının sulama amacıyla kullanılmış olmasıdır
- Ovada sulamanın başlamasından sonra tuzdan etkilenen topraklardan alınan örneklerde hidrolik iletkenlik, strüktürel özellikler, kil minerallerindeki değişim ve tuz içerikleri incelenmiştir:
  - strüktür stabilitesinde ve agregasyonda hafif bir bozulma
  - hidrolik iletkenlikte önemli bir azalma
  - kil minerallerinde belirgin bir değişim gözlenmezken, tuz içeriğinde önemli artışlar

81

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

Harran Ovası:

82

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

Amik Ovası:

- Ova topraklarının tamamı
  - hafif bazik reaksiyonlu olup, herhangi bir alkalilik sorunu bulunmamaktadır.
- Toprakların yaklaşık 2/3'ünde tuzluluk problemi yok
- Tuzluluk sorunu olan toprakların tümü,
  - hafif tuzlu topraklar sınıfına girmekte

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

Konya Ovası:

- Konya kapalı havzasının toplam yüzölçümü 4.329.969 ha
  - 509 382 hektarında tuzluluk ve sodyumluluk,
  - 623 446 hektarında ise drenaj problemi
- Konya TİGEM arazilerinde yapılan bir çalışmada,
  - toprakların tuzlulaşmasına ve yer yer sodyumlaşmasına yüksek taban suyu ve tuz konsantrasyonunun etkili olduğu

TÜRKİYE TOPRAKLARINDA TUZLULUK

Aşağı Seyhan Ovası (ASO):

- 210.000 ha genişliğe sahip
- Ovada taban suyu seviyesi ve tuzluluğu izlenmekte
- Sulamanın en yoğun olduğu aylarda;
  - taban suyu 0-1 m arasında
- Drenajı bozuk olan bu alanlarda;
  - 36 434 hektarda tuzluluk sorunu bulunmakta

